

ПРАВО

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340 (477)

DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.03.01>

Мазур Тамара Вікторівна,
кандидат юридичних наук,
заступник Міністра культури України
ORCID 0000-0001-6220-5827
mazur@mincult.gov.ua

ПРАВОВА ОХОРОНА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ:
СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВІТЧИЗНЯНИМИ ВЧЕНИМИ

Анотація

Метою статті є аналіз праць українських вчених, присвячених питанням правової охорони та збереження культурної спадщини, їх систематизація і виділення основних напрямків дослідження.

Наукова новизна полягає в комплексному аналізі стану дослідження питань правової охорони культурної спадщини українськими вченими з часу здобуття незалежності України. Проаналізовані наукові праці систематизовано за проблемним принципом і виділено основні напрямки досліджень. Доведено, що питання правової охорони культурної спадщини досліджувалися не лише вченими-правознавцями, а й представниками суміжних галузей науки – фахівцями з державного управління, міжнародних відносин, історії, культурології, політології та ін.

Висновки. Аналіз праць українських вчених дає підстави стверджувати, що питанням охорони та збереження культурної спадщини за роки незалежності України присвячено кілька десятків монографій і дисертаційних досліджень, кількість наукових статей вже перелічується сотнями, ще більше оприлюднених наукових повідомлень і тез виступів на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях, семінарах та інших наукових і експертних форумах. При цьому проблематика правової охорони культурної спадщини досліджувалася не лише вченими-правознавцями, а й представниками суміжних галузей науки – фахівцями з державного управління, міжнародних відносин, історії, культурології, політології та ін.

Аналіз наукових праць дав змогу виокремити такі основні напрямки наукових досліджень:

- 1) узагальнюючі й теоретичні праці з питань охорони культурної спадщини;
- 2) праці, присвячені міжнародно-правовій охороні культурної спадщини; діяльності міжнародних організацій та інституцій; питанням реституції об'єктів культурної спадщини;
- 3) праці, присвячені зарубіжному досвіду законодавчого забезпечення та політиці держав/держави у сфері охорони культурної спадщини; порівняльні дослідження зарубіжного й українського законодавства;
- 4) праці з конституційного й адміністративного права України, пов'язані із забезпеченням культурних прав людини, політикою держави та діяльністю національних інституцій у сфері охорони культурної спадщини;
- 5) праці, присвячені проблемі відповідальності (адміністративної, кримінальної, цивільної) за порушення законодавства у сфері охорони культурної спадщини;
- 6) праці, які висвітлюють регіональні особливості правової охорони культурної спадщини в Україні.

Ключові слова: культурна спадщина, право, законодавство, напрямки дослідження, українські вчені, наукові праці.

Mazur Tamara V.,
Candidate of Legal Science,
Deputy Minister of Culture of Ukraine
ORCID 0000-0001-6220-5827
mazur@mincult.gov.ua

LEGAL PROTECTION OF CULTURAL HERITAGE IN UKRAINE: STATUS OF RESEARCH PROBLEM OF DOMESTIC SCIENTISTS

Abstract

The purpose of the article is to analyze the works of Ukrainian scholars on the issues of legal protection and preservation of cultural heritage, their systematization and the allocation of the main directions of the study.

The scientific novelty consists in a comprehensive analysis of the status of research on the issues of legal protection of cultural heritage by Ukrainian scholars since the independence of Ukraine. The analyzed scientific works are systematized according to the problem principle and the main directions of research are highlighted. It was proved that issues of legal protection of cultural heritage were studied not only by legal scholars but also by representatives of related branches of science – experts in public administration, international relations, history, cultural studies, political science, and others.

Conclusions. An analysis of the provides Ukrainian scholars works grounds for arguing that several dozen monographs and dissertations have been devoted to the protection and preservation of the cultural heritage since the independence of Ukraine, the number of scientific articles is already numbered by hundreds, even more widely published scientific reports and theses of speeches at international and all-Ukrainian scientific conferences, seminars and other scientific and expert forums. At the same time, the problem of legal protection of cultural heritage was studied not only by legal scholars, but also by representatives of related branches of science – experts in public administration, international relations, history, cultural studies, political science, and others. The analysis of scientific works made it possible to distinguish the following main areas of scientific research:

- 1) generalizations and theoretical works on issues of cultural heritage protection;*
- 2) works devoted to the international legal protection of cultural heritage; activities of international organizations and institutions; the issue of restitution of objects of cultural heritage;*
- 3) works devoted to the foreign experience of legislative support and policy of the states / states in the sphere of cultural heritage protection; comparative studies of foreign and Ukrainian legislation;*
- 4) works on the constitutional and administrative law of Ukraine, related to the provision of cultural human rights, state policy and the activities of national institutions in the field of cultural heritage protection;*
- 5) works devoted to the problem of responsibility (administrative, criminal, civil) for violating legislation in the field of cultural heritage;*
- 6) works that highlight regional peculiarities of the legal protection of cultural heritage in Ukraine.*

Key words: cultural heritage, law, legislation, research directions, Ukrainian scientists, scientific works.

Постановка проблеми. Проблематика правової охорони культурної спадщини упродовж останніх десятиліть все частіше привертає увагу як зарубіжних, так і українських вчених, причому не лише правознавців, а й представників суміжних галузей – фахівців з державного управління, міжнародних відносин, історії, культурології, політології тощо. Це пов'язано із посиленням уваги

до збереження й популяризації світового культурного надбання та культурної спадщини окремих народів і країн. Як наслідок, постає питання вироблення дієвих механізмів охорони об'єктів культурної спадщини, належного правового супроводу й наукового обґрунтування зазначених процесів.

Міжнародно-правові засади охорони культурної спадщини й розвиток правових

норм ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи та інших міжнародних інституцій, а також досвід законодавчого забезпечення пам'яток охоронної діяльності окремих країн тривалий час аналізуються і вивчаються зарубіжними вченими. Стислий огляд цих праць був предметом нашої окремої статті [1]. Водночас аналіз проблематики українськими вченими потребує окремого вивчення та систематизації.

У цій роботі ми переважно послуговуємося терміном «охорона культурної спадщини», розуміючи його у широкому тлумаченні. Оскільки якогось універсального та загально визнаного визначення цього поняття немає, то під ним будемо розуміти все, що стосується безпосередньо охорони культурної спадщини, об'єктів культурної спадщини, культурного надбання, культурних цінностей, пам'яток та ін.

Метою статті є аналіз праць українських вчених, присвячених питанням правової охорони та збереження культурної спадщини, їх систематизація і виділення основних напрямків дослідження.

Виклад основного матеріалу. Огляд наукової літератури з питань охорони культурної спадщини, оприлюдненої українськими дослідниками, дає підстави стверджувати до досить активне дослідження зазначеної проблеми. Загалом лише за роки незалежності України цій проблематиці було присвячено кілька десятків монографій і дисертаційних досліджень, кількість наукових статей вже перелічується сотнями, ще більше оприлюднених наукових повідомлень і тез виступів на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях, семінарах та інших наукових і експертних форумах. Разом із тим більша частина досліджень належить фахівцям суміжних галузей науки: культурологам і пам'яток охоронцям, історикам і політологам, фахівцям з державного управління та міжнародних відносин. У своєму дослідженні ми передусім стисло охарактеризуємо роботи вчених-юристів, а також праці тих представників суміжних наук, які торкалися питань правового забезпечення охорони та збереження культурної спадщини як на міжнародному, так і національному рівні, вироблення й удосконалення відповідної державної політики, а також порівняльного аналізу політики й законодавства окремих країн та України.

З огляду на велику кількість праць, присвячених охороні та збереженню культурної спадщини, вважаємо за необхідне систематизувати роботи за окремими дослідницькими проблемами, що може бути корисним і в подальшій пошуковій роботі. *Аналіз праць українських вчених дає можливість виокремити такі основні напрямки наукових досліджень:*

1) узагальнюючі й теоретичні праці з питань охорони культурної спадщини;

2) праці, присвячені міжнародно-правовій охороні культурної спадщини; діяльності міжнародних організацій та інституцій; питанням реституції об'єктів культурної спадщини;

3) праці, присвячені зарубіжному досвіду законодавчого забезпечення та політиці держав/держави у сфері охорони культурної спадщини; порівняльні дослідження зарубіжного й українського законодавства;

4) праці з конституційного й адміністративного права України, пов'язані із забезпеченням культурних прав людини, політикою держави та діяльністю національних інституцій у сфері охорони культурної спадщини;

5) праці, присвячені проблемі відповідальності (адміністративної, кримінальної, цивільної) за порушення законодавства у сфері охорони культурної спадщини;

6) праці, які висвітлюють регіональні особливості правової охорони культурної спадщини в Україні.

Відповідно до цієї класифікації стисло охарактеризуємо праці кожного напрямку досліджень.

1) Узагальнюючі й теоретичні праці з питань охорони культурної спадщини

Важливе значення в контексті нашого дослідження посідають роботи відомого правознавця В. І. Акуленка. Його монографія «Охорона пам'яток культури в Україні» [2], що побачила світ 1991 року, стала узагальненням низки авторських публікацій, що виходили на сторінках журналу «Пам'ятки України», та першою спробою переосмислення й критичного підходу до аналізу радянської правової спадщини у сфері охорони культурної спадщини. Дослідник одним із перших розглянув наслідки волюнтаристського ставлення радянської влади в період 20-х – 30-х років ХХ ст. до пам'яток культури, а також спроби українських комуністів, зокрема М. О. Скрипника, захистити культурні

надбання українського народу від продажу за кордон і знищення. Цікавими є авторські положення щодо використання історичного досвіду для удосконалення правової охорони культурної спадщини.

Питанням становлення й розвитку законодавства про охорону культурної спадщини в Україні присвячені дисертаційне дослідження [3] й авторська монографія [4] Т. В. Курило. Початки правової охорони пам'яток культурної спадщини в Україні дослідниця виводить із часу перебування українських земель у складі Російської імперії, окремо наводячи дані про пам'яткоохоронну діяльність у Західній Україні у складі Австро-Угорської імперії. Велику увагу приділено питанням правової охорони культурної спадщини в незалежній Україні. При цьому істотною проблемою галузі, на думку автора, є несформованість загальної концепції національних інтересів України для реалізації у зовнішній діяльності щодо культурних цінностей, а у внутрішній діяльності – відсутність відповідних державних програм охорони пам'яток культури [4, с. 138]. Певною мірою ця проблема залишається актуальною й нині.

О. В. Усенко в дисертаційній роботі «Державно-правове регулювання відносин у сфері охорони культурної спадщини» [5] серед основних факторів актуалізації публічного управління щодо регулювання охорони культурної спадщини називає адміністративно-правові. Дослідниця наголошує на необхідності ухвалення Закону України «Про порядок здійснення громадськими об'єднаннями контролю за дотриманням законодавства у сфері охорони культурної спадщини», а також пропонує внести зміни до чинних законодавчих актів: Кодексу України про адміністративні правопорушення (ст. 92, ст. 188³³); Закону України від 21 вересня 1999 р. «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» (ст. 1, ст. 8); Постанови Кабінету Міністрів України від 20 липня 2000 р. «Про затвердження Положення про Музейний фонд України» (ст. 42, ст. 44) та ін.

Ряд статей, присвячених законодавчим аспектам охорони культурної спадщини в Україні, оприлюднив І. М. Мищак. Автор розглядає як загальні питання законодавчого забезпечення охорони культурної спадщини й наводить пропозиції щодо його удоскона-

лення [6], так і виокремлює основні напрямки розвитку законодавства щодо охорони культурної спадщини в Україні шляхом аналізу зареєстрованих у Верховній Раді України VII скликання законопроектів, присвячених окремим питанням охорони культурної спадщини [7]. Схожий аналіз законопроектів зроблено і за результатами роботи Верховної Ради України VIII скликання [8]. Також вчений велику увагу приділив правовим засадам процесу формування й наповнення Державного реєстру нерухомих пам'яток України [9] та Державного реєстру національного культурного надбання [10]. Формування й оприлюднення останнього автор вважає необхідним фактором захисту об'єктів рухомої культурної спадщини.

Серед історичних досліджень, присвячених охороні культурної спадщини, варто відзначити багаторічну плідну діяльність О. О. Нестулі. Автор одним із перших в Україні на основі архівних документів розкрив пам'яткоохоронну діяльність українських урядів під час революції 1917–1921 років [11; 12], згодом розширив хронологію наукових пошуків, докладно аналізуючи проблему українських культурних цінностей у Росії [13]. Його роботи вирізняються ґрунтовністю й аналізом як державної політики у сфері охорони культурної спадщини, так і докладною характеристикою відповідних нормативних актів.

Окремі дисертаційні дослідження продовжують відповідну тематику до нинішнього часу. Так, О. С. Худолей простежує трансформацію пам'яткоохоронної справи у процесі становлення незалежної України, охопивши період майже двох десятиліть із його специфікою та частими змінами державної й інституційної політики [14]. Своє чергою, Н. М. Рудика розглядає становлення та розвиток нормативної бази охорони пам'яток археології в незалежній Україні [15]. Багато досліджень також присвячено окремим видам пам'яткоохоронної діяльності та правовим засадам її регулювання.

Певний інтерес у контексті нашого дослідження складають праці, які опосередковано пов'язані з правовою охороною культурної спадщини, проте безпосередньо присвячені об'єктам культурної спадщини, розглядаючи їх з мистецької, архітектурної та ін. точки зору. Так, В. В. Вечерський присвятив

ряд своїх досліджень втраченим об'єктам архітектурної спадщини України. Автор провів комплексні історико-містобудівні дослідження багатьох міст України, підготувавши дисертаційне дослідження «Архітектура й містобудування України доби Гетьманщини (Особливості становлення і розвитку. 1648 – 1781 рр.)». На основі зібраних матеріалів написав майже близько 300 статей до Зводу пам'яток історії та культури України. Своєрідним узагальненням його наукової діяльності стала комплексна монографія «Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України» [16], в якій зібрано матеріали й ілюстрації щодо визначних архітектурних об'єктів, які з різних причин не дійшли до нашого часу. Головний критерій відбору, за словами автора, полягав у тому, що «без цих об'єктів неможливо уявити собі історію української архітектури». При цьому більшість означених об'єктів було втрачено саме через те, що вони офіційно не були взяті під охорону.

До узагальнюючих і теоретичних робіт з питань охорони культурної спадщини слід віднести й численні дослідження співробітників пам'яткоохоронних інституцій, зокрема Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (УТОПІК) [17], Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК [18; 19], Інституту історії НАН України [20], Центру дослідження історико-культурної спадщини України [21] та багатьох інших. Певний інтерес у контексті нашого дослідження становлять матеріали науково-практичних конференцій та інших наукових форумів, що проводилися в різних містах України [22], окремих музеях [23] історико-архітектурних заповідниках [24], на яких порушувалися питання удосконалення національного пам'яткоохоронного законодавства.

2) Праці, присвячені міжнародно-правовій охороні культурної спадщини; діяльності міжнародних організацій та інституцій; питанням реституції об'єктів культурної спадщини

Висвітленню міжнародно-правового статусу всесвітньої культурної і природної спадщини присвячені монографія й інші наукові публікації О. І. Мельничук [25]. Дослідниця аналізує правову природу культурної спадщини відповідно до Конвенції ЮНЕСКО 1972 р. Значну увагу приділено правовим пе-

редумовам виникнення в міжнародному праві категорій всесвітньої культурної і природної спадщини, а також термінологічним колізіям. Докладно розглянуто особливості міжнародно-правових відносин, що виникли у зв'язку з укладенням Міжнародної конвенції ЮНЕСКО 2003 р. про охорону нематеріальної культурної спадщини. Вагоме значення має вивчення автором процесу імплементації міжнародно-правових норм охорони культурної та природної спадщини у внутрішнє право держав, у тому числі й України.

Правові аспекти діяльності Ради Європи у сфері охорони культурної спадщини докладно аналізуються в дисертаційному дослідженні С. С. Птухи [26]. Автором, зокрема, розкрито процес зародження й поступального розвитку європейського права культурної спадщини, проаналізовано характерні особливості його понятійно-термінологічного апарату та ін. У контексті нашого дослідження заслуговує на увагу намагання визначити ефективні засоби реалізації відповідних міжнародно-правових норм у внутрішньому праві України. У дисертації, серед іншого, деталізовано правові засади співробітництва України з Радою Європи у сфері культурної спадщини, а також сформульовано висновки й надано пропозиції щодо удосконалення профільного національного законодавства.

Наукова діяльність В. І. Акуленка у сфері правового забезпечення охорони культурної спадщини була розширена за рахунок докладного аналізу міжнародного законодавства і правозастосовчої практики й оприлюднена в авторській роботі «Міжнародне право охорони культурних цінностей та його імплементація у внутрішньому праві України» [27]. Маючи на той час великий практичний досвід роботи у сфері повернення та реституції культурних цінностей, вчений простежив шлях від зародження правової охорони культурної спадщини в міжнародному праві і встановлення відповідних універсальних та європейських норм до сучасного стану міжнародного пам'яткоохоронного права. Заслугою автора є докладне розроблення і тлумачення категорійно-поняттєвого апарату галузі, об'єкта, предмета й інститутів міжнародного права охорони культурної спадщини, характеристики міжнародних пактів і конвенцій. Окрема увага приділена правовій природі реституції та повернення культур-

них цінностей, що є особливо актуальним для України. Також послідовно відтворено тогочасний стан імплементації міжнародно-правових норм і зобов'язань нашої держави у сфері охорони культурних цінностей та двосторонні договірні відносини України щодо охорони, реституції й повернення культурних цінностей. Крім того, питанням правової охорони культурної спадщини присвячено десятки статей В. І. Акуленка в періодичних виданнях і матеріалах міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій і семінарів.

Правовим аспектам діяльності ЮНЕСКО у сфері збереження культурної спадщини присвятила авторську монографію Т. Г. Каткова [28]. У контексті трактувань юристів-міжнародників культурна спадщина визначається як складова частина загальної спадщини людства. Дослідниця, зокрема, докладно характеризує Конвенцію ЮНЕСКО «Про охорону всесвітньої культурної спадщини» від 16 листопада 1972 р., концепції невіддільності природної та культурної спадщини, культурного та природного середовища.

Окрім напрямки діяльності ЮНЕСКО щодо охорони культурної спадщини розкрито в дисертаційних дослідженнях фахівців суміжних наук. Так, Ю. С. Баланюк висвітлює політико-правові механізми формування та збереження об'єктів нерухомої культурної спадщини ЮНЕСКО в Україні [29]. Серед практичних пропозицій автора варто відзначити підготовлену модель процедури номінування об'єкта до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Крім того, на основі аналізу системи охорони культурної спадщини в Україні й чинного профільного законодавства Ю. С. Баланюк виділяє основні стратегічні пріоритети, що потребують удосконалення, у тому числі на законодавчому рівні: облік і контроль за станом збереження пам'яток; створення єдиної багаторівневої системи державних структур з чітко визначеними повноваженнями; розвиток інфраструктури науково-дослідних, проектних, реставраційних організацій; створення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів; пропаганда і використання пам'яток для розвитку культурного туризму та ін. [29, с. 173–175].

В. В. Литовченко в історичній роботі «Роль ЮНЕСКО в охороні та збережен-

ні культурної спадщини в Україні (1954–2010 рр.)» [30] аналізує міжнародну стратегію охорони та збереження Світової культурної спадщини. Автор докладно охарактеризувала специфіку реалізації відповідних програм ЮНЕСКО в Україні. Акцент зроблено на міжнародних зобов'язаннях нашої держави у сфері охорони культурної спадщини. Зважаючи на наукову спеціальність, першочергова увага звертається не на удосконалення профільного законодавства, а на напрямки та механізми пам'яткоохоронної співпраці України і ЮНЕСКО.

Співпраця України з ЮНЕСКО і Радою Європи, адаптація національного законодавства до норм і стандартів цих міжнародних організацій у сфері охорони культурної спадщини висвітлюється також у дисертаційному дослідженні Г. О. Андрес [31]. Серед головних недоліків чинного на той час національного законодавства дослідниця відзначає декларативність багатьох норм і відсутність чіткого контролю за дотриманням законодавства у сфері охорони культурної спадщини. При цьому вона констатує, що загалом українське пам'яткоохоронне законодавство відповідає основним міжнародним нормам і стандартам.

Заслуговує на увагу в контексті нашого дослідження перший в Україні авторський підручник Н. І. Кудерської для вищих навчальних закладів «Право культурної спадщини» у двох частинах. Його друга частина – «Спеціальна» [32] – присвячена питанням міжнародно-правового регулювання охорони та збереження об'єктів культурної спадщини, а також специфіці європейського права охорони культурної спадщини й засадам пам'яткоохоронного законодавства у рамках Співдружності Незалежних Держав.

Окремо слід відзначити багаторічну дослідницьку діяльність С. І. Кота. Будучи істориком за фахом, вчений тривалий час працює над проблематикою повернення культурних цінностей, аналізуючи відповідний зарубіжний досвід і законодавство, а також пропонує власне бачення щодо внесення змін до чинного законодавства України. Йому належить ряд монографій [33], численні статті [34; 35], а також інформаційно-аналітичні записки і довідки [36; 37; 38], в яких розглядаються правові проблеми пам'яткоохоронної діяльності та пропонуються шляхи їх вирішення.

Міжнародний досвід охорони культурної спадщини та пам'яткоохоронне законодавство також були предметом обговорення й аналізу на численних конференціях і семінарах, їх матеріали публікувалися окремими збірками [39].

3) Праці, присвячені зарубіжному досвіду законодавчого забезпечення та політиці держав/держави у сфері охорони культурної спадщини; порівняльні дослідження зарубіжного й українського законодавства

Серед робіт, присвячених зарубіжному досвіду законодавчого забезпечення охорони культурної спадщини, переважають дослідження, в яких автори намагаються порівняти зарубіжний досвід із національною практикою в Україні. Станом на сьогодні маємо кілька ґрунтовних дисертаційних досліджень, спрямованих на висвітлення зарубіжної практики охорони пам'яток. Хоча вони зроблені істориками, але аналізу, хай і спрощеному, державної політики та законодавства у них приділено достатньо уваги. При цьому передусім заслуговує на увагу досвід тих країн, де система законодавства й управління схожі з українськими, що може бути корисним у процесі удосконалення вітчизняного законодавства. У цьому контексті привертає увагу дисертаційна робота О. В. Надирової «Діяльність державних і громадських організацій Франції по збереженню культурної спадщини (1991 – 2004 рр.)» [40]. Заслугою дослідниці є аналіз французького законодавства, у тому числі й документів Національного архіву Міністерства культури та інформації Франції, а також Кодексу культурної спадщини Франції та інших базових законодавчих актів. Крім того, у роботі багато уваги приділено правовим засадам діяльності державних та громадських інституцій у сфері охорони культурної спадщини, специфіці пам'яткоохоронної діяльності на регіональному рівні, співпраці органів державної влади та місцевого самоврядування щодо забезпечення належного збереження пам'яток. Для України французька пам'яткоохоронна політика цікава ще й тим, у Франції в процесі децентралізації ряд повноважень, у тому числі щодо охорони культурної спадщини, було передано місцевим самоврядним органам. Україна лише розпочинає процес децентралізації, тож французька модель заслуговує на додаткове вивчення.

Корисним для України видається і польський досвід. Його висвітлила О. А. Ясинецька у дисертаційному дослідженні «Пам'ятки культурної спадщини XI – XII ст. у Польщі в контексті її династичних взаємин з Київською Руссю» [41]. У роботі зроблено акцент на розвитку законодавчо-нормативної бази та системи державного управління охороною пам'яток у Польщі від початку XX ст. до сучасності. Багато уваги приділено становленню категорійно-понятійного апарату та його змінам у зв'язку з ухваленням нових нормативних актів та процесом адаптації польського пам'яткоохоронного законодавства до міжнародно-правових норм. Дослідниця також докладно аналізує форми охорони пам'яток у Польщі та діяльність інституцій, які забезпечують охорону культурної спадщини, проводячи певні правові паралелі й порівняння з Україною.

Розвиток системи збереження пам'яток історії та культури у Великій Британії, США та Канаді другої половини XX ст. аналізує в дисертаційному дослідженні Т. І. Катаргіна [42]. Дослідниця, серед іншого, відзначила розробку концепцій охорони та збереження національної культурної спадщини. За результатами порівняльного аналізу вказано на практику розповсюдження зонального принципу охорони пам'яток, який складається із захисту історико-культурних об'єктів та історичних ландшафтів. Специфіку розвитку законодавства зазначених країн автор вбачає, зокрема, у тому, що пам'яткоохоронне законодавство загалом та політика у сфері культурної спадщини зокрема використовуються як інструмент поліпшення відносин між різноманітними етнічними, соціальними групами, які мешкають в одній місцевості, впливають на налагодження процесів міжетнічного сполучення і взаєморозуміння. Цей досвід також може бути цікавим і для України.

Певний інтерес для нашого дослідження становлять роботи А. Т. Рой «Проблема збереження культурної спадщини Латинської Америки у міжнародній співпраці країн регіону» [43], Е. М. Кучменко «Історико-культурна спадщина країн Азії та Африки в новий час» [44] та багато інших.

4) Праці з конституційного й адміністративного права України, пов'язані із забезпеченням культурних прав людини, полі-

тикою держави та діяльністю національних інституцій у сфері охорони культурної спадщини

Незважаючи на понад 20-річний період з часу ухвалення Конституції України і визначення в ній гарантій забезпечення прав людини, захисту й охорони культурної спадщини, у правовій науці відповідним конституційним гарантіям приділено мало уваги. Серед останніх праць такого типу варто відзначити дисертаційне дослідження О. В. Єпіфанова, в якому характеризуються конституційно-правові засади охорони культурної спадщини в Україні [45]. Дослідник акцентує увагу на створенні належного правового регулювання охорони культурної спадщини та його гармонізації із законодавством про архітектуру та містобудування. У зв'язку з цим, на його переконання, конкретні практичні механізми охорони та збереження культурної спадщини потребують удосконалення на рівні галузевого законодавства, зокрема – бюджетно-правового, адміністративно-правового, містобудівного та кримінально-правового. Такими напрямками удосконалення нормативно-правового регулювання охорони культурної спадщини в сучасних умовах конституційної модернізації суспільства, за пропозицією О. В. Єпіфанова, мають стати узгодження чинних нормативно-правових актів між собою та з європейськими правовими стандартами, забезпечення бюджетного фінансування, посилення адміністративно-правової та кримінально-правової відповідальності за неналежне ставлення до об'єктів культурної спадщини, розробка та прийняття Містобудівного кодексу, належним чином гармонізованого з положеннями спеціального законодавства про охорону культурної спадщини [45, с. 165].

Проблемним питанням адміністративно-правового регулювання охорони та збереження культурної спадщини в Україні присвячено дослідження Н. І. Кудерської [46]. Автор, зокрема, вказує на недосконалість і фрагментарність національного пам'яткоохоронного законодавства й надає власні пропозиції щодо його удосконалення, а також пропонує механізми для забезпечення, на її думку, належного державного управління у цій сфері як органами державної влади, так і місцевого самоврядування. Специфікою роботи є докладний розгляд окремо адміні-

стративно-правового регулювання охорони та збереження нерухомих об'єктів культурної спадщини, об'єктів культурної спадщини у базовій мережі закладів культури, рухомих об'єктів культурної спадщини, а також матеріальної культурної спадщини в Україні. У згаданому вже підручнику Н. І. Кудерської для вищих навчальних закладів «Право культурної спадщини» перша частина – «Загальна» [47] – розкриває поняття права культурної спадщини як галузі права, джерел права культурної спадщини, пам'яткоохоронної діяльності та її правового регулювання, державного управління у сфері культурної спадщини та юридичної відповідальності за правопорушення у сфері культурної спадщини в Україні.

Слід відзначити й появу окремих посібників, які стисло розкривають роль юристів та правоохоронців у збереженні культурно-історичної спадщини [48], а також охорону культурно-історичної спадщини у світлі сучасного законодавства України [49]. Їхні автори – В. К. Антошкін, В. Ю. Мурзін та В. О. Таран – розглянули основні вимоги законів України «Про охорону культурної спадщини» та «Про охорону археологічної спадщини» з точки зору надання майбутнім юристам інформації про їх роль у збереженні об'єктів культурної спадщини, а також окремі міжнародні норми. Цікавим є авторський підхід щодо відображення основних порушень ст. 298 Кримінального кодексу України. Таку інформацію наукові співробітники Запорізького юридичного інституту отримали з обласних управлінь внутрішніх справ, надіславши їхнім керівникам відповідні листи-запити.

Правові аспекти охорони культурної спадщини в Україні розглядаються в працях фахівців з державного управління. Так, В. Д. Холодок, присвятивши дисертаційне дослідження державному управлінню охороною культурної спадщини в Україні [50], вказує на ряд недоліків як управлінського, так і правового забезпечення сфери. Дослідниця, зокрема, відзначає відсутність правового механізму бюджетної підтримки громадських організацій, а також нерозвинутість і неефективність законодавчих преференцій благодійникам і меценатам у сфері культури, як це зроблено в багатьох державах світу. У своїх працях автор також вказує на не-

достатній контроль з боку органів влади за порушенням пам'яткоохоронного законодавства, справедливо зауважує, що наглядові та дозвільні функції у сфері охорони культурної спадщини нерідко дублюють або перебирають на себе органи, що не мають таких повноважень за законом – зазвичай це двійники, створені місцевою владою [51]. Відзначивши відповідні недоліки, В. Д. Холодок пропонує шляхи удосконалення національного законодавства та зміни в системі управління галуззю.

У контексті висвітлення діяльності пам'яткоохоронних інституцій та організацій ключова роль по праву відводиться Українському товариству охорони пам'яток історії та культури. Правові засади, форми і методи його діяльності розкрито в дисертаційному дослідженні Л. О. Бойко [52]. Своєю чергою, Л. Д. Федорова висвітлює діяльність Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва зі збереження культурної спадщини України 1910 – 1920 років [53], а Л. Р. Качковська – діяльність Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва щодо вивчення і збереження культурної спадщини Правобережної України [54]. Значна кількість досліджень охоплює діяльність інших профільних інституцій. Так, А. О. Горькова аналізує охорону археологічної спадщини у діяльності державних та громадських установ Києва першої третини XIX – першої третини XX ст. [55], І. А. Стрижова – роль Одеського товариства історії і старожитностей (1839 – 1922 рр.) у збереженні історико-культурної спадщини Південної України [56] та ін. Хоча ці роботи головним чином розглядають історичні аспекти, певну увагу приділено також правовій основі їх діяльності.

5) Праці, присвячені проблемі відповідальності (адміністративної, кримінальної, цивільної) за порушення законодавства у сфері охорони культурної спадщини

Ряд дисертаційних робіт присвячено висвітленню адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері охорони культурної спадщини. Так, діяльність органів внутрішніх справ України з питань захисту культурної спадщини розкриває Т. Г. Каткова [57]. Автор, серед іншого, дослідила поняття культурної спадщини за українським та міжнародним законодавством. Значна ува-

га також приділена аналізу конвенцій ЮНЕСКО у сфері охорони культурного надбання. Серед ґрунтовних пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства варто виділити ініціативу щодо створення окремого розділу в КУпАП, який би містив відповідальність за порушення у сфері охорони пам'яток та повністю відповідав положенням про адміністративну відповідальність Закону України «Про охорону культурної спадщини», а також пропозицію створити банк даних зарубіжних спеціалістів у сфері культурної спадщини та передбачити порядок проведення мистецтвознавчих досліджень закордонними фахівцями [58].

І. В. Пивовар узагальнила підстави притягнення до адміністративної відповідальності за культуроохоронні проступки й порядок провадження у справах про адміністративні проступки [59]. Автор дає власне визначення поняття «адміністративний проступок у сфері охорони культурної спадщини» – суспільно небезпечне, протиправне, винне діяння (дія чи бездіяльність), що посягає на суспільні відносини у сфері охорони нерухомих та рухомих об'єктів культурної спадщини, за яке встановлено адміністративну відповідальність. Прикметно, що в роботі поряд із виділеними видами (штраф, попередження), обґрунтовано необхідність законодавчого запровадження конфіскації як додаткового адміністративного стягнення за вчинення адміністративних проступків у сфері охорони культурної спадщини. Також із метою усунення законодавчих прогалин щодо адміністративної відповідальності за порушення окремих (неврегульованих правом) суспільних відносин у зазначеній сфері охорони, а також для систематизації усіх проступків у сфері охорони культурної спадщини автором сформульовано нові склади (статті) адміністративних правопорушень у цій сфері. Об'єднавши їх з існуючими нормами різних законодавчих актів, автор, як і Т. Г. Каткова, пропонує включити до КУпАП окрему главу – «Адміністративні проступки у сфері охорони культурної спадщини України». Зазначені ідеї й наведені пропозиції лягли в основу спільної монографії О. В. Кузьменко та І. В. Пивовар «Адміністративно-правова охорона культурної спадщини України» [60]. Загалом їхні пропозиції щодо внесення змін до чинного на той час законодавства є досить ґрунтовними та включають норми щодо змін

до кодексів: КУпАП України, Митного, Земельного та Цивільного, а також шести інших законів та окремих підзаконних актів. Однак ці пропозиції були розроблені ще до ухвалення Закону України «Про культуру» від 14 грудня 2010 р. та пізніших внесень змін до інших спеціальних законів.

Своєю чергою, В. Ю. Докучаєва [61] розглядає особливості адміністративної відповідальності в системі засобів забезпечення охорони культурної спадщини. Автором з'ясовано підстави для притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення, визначено підвідомчість справ про адміністративні правопорушення у сфері охорони культурної спадщини, охарактеризовано провадження в справах про адміністративні правопорушення у відповідній сфері. Традиційно для дисертаційної роботи наведено недоліки та прогалини національного законодавства, а також запропоновано авторське бачення щодо шляхів удосконалення законодавства України у сфері охорони культурної спадщини.

Проблеми кримінальної відповідальності за знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини піднімаються в дисертаційній роботі Б. М. Одайника [62]. Автор проводить аналіз співвідношення знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини з іншими нормами Особливої частини Кримінального Кодексу України. Дослідник обґрунтовує необхідність розмежування об'єкта кримінально-правової охорони та безпосереднього об'єкта злочину для ст. 298 КК України – об'єктом кримінально-правової охорони визначає суспільні відносини, пов'язані з моральнісними засадами суспільства в частині ставлення до пам'яток – об'єктів культурної спадщини, а основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 298 КК України, – порушення встановленого порядку поведінки з пам'ятками культурної спадщини.

В. В. Базелюк у дисертаційному дослідженні «Кримінальна відповідальність за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини» [63] уже традиційно для такого роду робіт здійснив історичний огляд становлення та розвитку законодавства

про охорону культурної спадщини. Разом із тим особливий інтерес становить дослідження соціально-економічних, нормативних та кримінологічних факторів криміналізації посягань на об'єкти культурної спадщини. Цікавим є порівняльно-правовий аналіз кримінальної відповідальності за посягання на культурні цінності, а також аналіз встановленої Кримінальним кодексом України (ст. 298 КК України) кримінальної відповідальності за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини. Автор вважає за необхідне запропонувати власні зміни до КК України, виклавши ст. 298 у новій редакції.

Проблемі кримінальної відповідальності за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини присвячено й дисертаційне дослідження С. О. Бочарникова [64]. Робота, підготовлена практично в той самий час, що й попередня, базується на аналізі чинного законодавства, яке, на переконання автора, потребує змін. Запропоновані узагальнення та висновки, а також авторські пропозиції щодо удосконалення законодавства України вносять певний вклад у розвиток національних доктринальних положень та є черговою спробою привернути увагу до необхідності зміни профільного кримінального законодавства. Поділяючи загалом позиції авторів названих робіт, все ж вважаємо за необхідне наголосити на необхідності комплексного удосконалення законодавства в частині відповідальності за дії та бездіяльність як окремих фізичних, так і юридичних осіб, які призводять до пошкодження, псування, руйнування та нищення об'єктів культурної спадщини.

Специфіку розслідування злочинів, пов'язаних із посяганнями на культурну спадщину, розкривають у своєму практичному посібнику Т. Г. Каткова та Т. В. Каткова [65]. У роботі, зокрема, характеризуються злочини, пов'язані з посяганням на культурну спадщину, організаційні, процесуальні й тактичні особливості початкового етапу розслідування таких злочинів, проведення слідчих дій у кримінальних справах про злочини, пов'язані з посяганням на культурну спадщину. Окремо висвітлюється міжнародне спів-

робітництво та надання правової допомоги у розкритті та розслідуванні злочинів у сфері посягань на культурну спадщину. Незважаючи на формат посібника, розрахований передусім на слідчих і курсантів правоохоронних вишів, цікавими є авторські пропозиції щодо удосконалення профільного законодавства, у тому числі щодо доцільності розроблення й ухвалення Закону України «Про обіг культурних цінностей».

Р. В. Асейкін у своєму дослідженні «Посягання на об'єкти культурної спадщини: кримінологічна характеристика та запобігання» [66] розглянув питання становлення кримінальної відповідальності за посягання на об'єкти культурної спадщини чи злочинну бездіяльність у цій сфері, підстави криміналізації, поняття та ознаки, притаманні зазначеним предметам. Докладно охарактеризовано детермінанти та дана характеристика злочинця, що вчиняє посягання на вказані об'єкти, визначені напрямки запобігання вчиненню злочинних діянь щодо об'єктів культурної спадщини. Прикметно, що автор обґрунтовано наполягає на доцільності створення єдиних інформаційних комп'ютерних баз даних щодо пам'яток, а також необхідності посилення спеціально-кримінологічної та індивідуальної роботи з особами, схильними до вчинення злочинів. Крім того, заслуговують на увагу конкретні пропозиції вченого щодо внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України й Закону України «Про охорону культурної спадщини».

В. Ф. Зверховська у своєму дисертаційному дослідженні «Культурні цінності як об'єкти цивільних прав» [67] аналізує теоретичні і практичні проблеми правового обігу культурних цінностей, а також формулює пропозиції щодо удосконалення цивільного законодавства України у цій сфері. Зокрема, у контексті поширеної проблеми свідомого доведення пам'ятки до руйнування і знищення запропоновано передбачити у законодавстві України цивільну відповідальність власника культурної цінності, яка перебуває на державному обліку, за її незаконне умисне знищення у вигляді відшкодування у дохід держави її повної вартості на момент знищення. Дослідниця також аргументує необхідність запровадження у цивільне законодавство України категорії культурних цінностей світового значення, оскільки, на її переконання,

юридично підтверджений факт їхньої унікальної цінності сприятиме піднесенню міжнародного авторитету України та поставить їх під особливу охорону [67, с. 9].

6) Праці, які висвітлюють регіональні особливості правової охорони культурної спадщини в Україні

Регіональні особливості правової охорони культурної спадщини розглядаються переважно в роботах фахівців із державного управління та істориків. Так, В. В. Мещеряков розкриває засади формування й реалізації механізмів державного регулювання у сфері охорони історико-культурної спадщини та пам'яток архітектури в регіонах. Робота враховує ті владні ініціативи, які спрямовані на впровадження політики децентралізації та передачу частини повноважень, у тому числі у сфері охорони культурної спадщини, органам місцевого самоврядування. З огляду на це автор запропонував Міністерству культури України переглянути нормативно-правову базу для забезпечення ефективного паритетного фінансування ініціатив та інституцій у сфері охорони історико-культурної спадщини та пам'яток архітектури в регіонах з бюджетів різного рівня та шляхом залучення нових джерел фінансування, а також сприяти підтримці культурного розвитку регіонів на основі компліментарної субсидіарності [68, с. 225]. Окремі пропозиції правового характеру стосуються деталізації відповідальності за пошкодження, руйнування та знищення об'єктів культурної спадщини. Разом із тим пропонується на законодавчому рівні забезпечити підтримку нематеріальної культурної спадщини.

Особливості державного управління сферою туризму та охороною культурної спадщини на регіональному рівні досліджує на дисертаційному рівні О. В. Малишева [69]. У дисертації доведено, що для впровадження ефективної державної політики у цій сфері необхідно використовувати комплексний механізм державного управління сферою туризму та охороною культурної спадщини, що складається, серед іншого, з організаційного й правового блоків. Автором запропоновано основні напрямки удосконалення нормативно-правового забезпечення охорони культурної спадщини та розвитку туризму. На основі систематизації емпіричних даних про розвиток туризму розроблено методичку

планування бюджетних надходжень до загального та спеціального фондів, перерозподілу податкових надходжень від туристичної діяльності, а також використання кредитних та інвестиційних ресурсів для фінансування заходів з охорони культурної спадщини.

Заслугує на увагу проект Східноукраїнського центру громадських ініціатив та луганської археологічної спілки «Археологи проти корупції», реалізацію якого розкрили в однойменному виданні О. О. Бритюк, Ю. В. Ращупкіна та В. В. Щербаченко. Автори, як результат успішного втілення громадської ініціативи, подають проведення інвентаризації археологічних пам'яток Луганщини, актуалізацію проблеми у місцевих та національних ЗМІ, розслідування правоохоронними органами фактів злочинної руйнації археологічних пам'яток та запровадження більш прозорої процедури проведення археологічних досліджень за державні кошти [70, с. 104–105].

Історію розвитку системи охорони культурної спадщини на Донбасі висвітлює в дисертаційному дослідженні [71] й авторській монографії [72] О. В. Принь. Хоча дослідження має історичний характер, проте автор докладно характеризує систему державних пам'яткоохоронних органів і роль наукових установ, вищих навчальних закладів та музеїв у проведенні пам'яткоохоронних заходів, діяльність регіональних осередків УТОПІК крізь призму нормативних документів. Також корисними є авторські додатки, які, окрім постанов Раді Міністрів УРСР, містять постанови і рішення виконкомів Донецької та Луганської обласних рад, директивні й розпорядчі акти регіональних органів у сфері охорони культурної спадщини за 1945 – 1991 роки.

Крім того, окремі аспекти правового забезпечення й управління у сфері охорони культурної спадщини на регіональному рівні розкривають у своїх працях А. І. Звіряка [73], О. Г. Мокроусова [74], О. М. Присяжнюк [75], В. Ю. Ткаченко [76], О. В. Хлівнюк [77] та багато інших.

Висновки. Аналіз праць українських вчених дає підстави стверджувати, що питанням охорони та збереження культурної спадщини за роки незалежності України присвячено кілька десятків монографій і дисертаційних досліджень, кількість наукових статей вже перелічується сотнями, ще більше оприлюднених наукових повідомлень і тез

виступів на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях, семінарах та інших наукових і експертних форумах. При цьому проблематика правової охорони культурної спадщини досліджувалася не лише вченими-правознавцями, а й представниками суміжних галузей науки – фахівцями з державного управління, міжнародних відносин, історії, культурології, політології та ін.

Аналіз наукових праць дав змогу виокремити такі основні напрямки наукових досліджень:

1) узагальнюючі й теоретичні праці з питань охорони культурної спадщини;

2) праці, присвячені міжнародно-правовій охороні культурної спадщини; діяльності міжнародних організацій та інституцій; питанням реституції об'єктів культурної спадщини;

3) праці, присвячені зарубіжному досвіду законодавчого забезпечення та політиці держав/держави у сфері охорони культурної спадщини; порівняльні дослідження зарубіжного й українського законодавства;

4) праці з конституційного й адміністративного права України, пов'язані із забезпеченням культурних прав людини, політикою держави та діяльністю національних інституцій у сфері охорони культурної спадщини;

5) праці, присвячені проблемі відповідальності (адміністративної, кримінальної, цивільної) за порушення законодавства у сфері охорони культурної спадщини;

6) праці, які висвітлюють регіональні особливості правової охорони культурної спадщини в Україні.

Список використаних джерел:

1. Мазур Т. В. Правові засади захисту культурної спадщини в зарубіжних дослідженнях. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 1. С. 8–21. DOI <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.01.01>

2. Акуленко В. І. Охорона пам'яток культури в Україні (1917 – 1990). К.: Вища шк., 1991. 274 с.

3. Курило Т. В. Становлення і розвиток законодавства про охорону культурної спадщини в Україні: історико-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Л., 2003. 222 с.

4. Курило Т. В. Правова охорона культурної спадщини України. Львів: Львівський юридичний інститут МВС України; вид-во «Новий Світ-2000», 2006. 152 с.

5. Усенко О. В. Державно-правове регулювання відносин у сфері охорони культурної спадщини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Нац. акад. внутр. справ. К., 2011. 20 с. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullweb&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%A3%D1%81%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9E.%20%D0%92.\\$](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullweb&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%A3%D1%81%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9E.%20%D0%92.$) (Дата звернення: 25.02.2019).

6. Мищак І. М. Законодавче забезпечення охорони культурної спадщини та шляхи його вдосконалення в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*, 2013. № 3. С. 31–37.

7. Мищак І. М. Основні напрямки розвитку законодавства щодо охорони культурної спадщини в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*, 2014. № 1. С. 14–19.

8. Мищак І. М. Основні напрямки законопроектної роботи щодо удосконалення охорони культурної спадщини в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 3. С. 12–18.

9. Мищак І. М. Правове регулювання процесу формування й наповнення Державного реєстру нерухомих пам'яток України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 2. С. 15–20.

10. Мищак І. М. Нормативно-правове забезпечення формування Державного реєстру національного культурного надбання та шляхи його вдосконалення в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 4. С. 19–24.

11. Нестуля О. О. Визвольні змагання українського народу і охорона пам'яток культури (1917 – 1920 рр.). Полтава, 1993. 115 с.

12. Нестуля О. О. Біля витоків державної системи охорони пам'яток культури в Україні (Доба Центральної Ради, Гетьманщини, Директорії). Київ; Полтава, 1994. 340 с.

13. Українські культурні цінності в Росії: На шляху до діалогу. 1926 – 1930 / Упоряд.: О. Нестуля, С. Нестуля. Полтава: РВВ ПУСКУ, 2002. 333 с.

14. Худолей О. С. Трансформація пам'яток охоронної справи у процесі становлення незалежної України (90-ті рр. ХХ – початок ХХІ ст.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01; Черкаський держ. технологічний ун-т. Луганськ, 2008. 220 с.

15. Рудика Н. М. Становлення та розвиток нормативної бази охорони пам'яток археології в Україні (1991 – 2011 роки): автореф. дис. ... канд. істор. наук: спец. 26.00.05 / Центр пам'ятокознавства НАН України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Київ, 2012. 18 с.

16. Вечерський В. В. Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України. К.: НДІТІАМ, 2002. 592 с.

17. Основи пам'ятокознавства: монографія / [Гаврилук О. Н. та ін.]; під заг. ред. д-ра техн. наук, проф. Гріффена Л. О., канд. іст. наук, доц. Титової О. М.; Центр пам'ятокознавства Нац. акад. наук України і Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури. К.: Центр пам'ятокознавства НАН України і УТОПІК, 2012. 379 с.

18. Охорона історико-культурної спадщини: історія та сучасність: тези доповідей наук.- практич. конф., присвяч. 30-річчю Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури (м. Київ, 18 грудня 1996 р.) / Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'ятокознавства НАН України та УТОПІК; відп. ред. П. П. Толочко [та ін.]. К.: [б.в.], 1996. 127 с.

19. Четверті Зарембівські читання: матеріали Четвертих Всеукр. Зарембів. наук. читань «Українське пам'ятокознавство: сучасні проблеми та тенденції», присвяч. 150-річчю від дня народж. акад. В. І. Вернадського (м. Київ, 17 квіт. 2013 р.) / Центр пам'ятокознавства Нац. акад. наук України і Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури; [редкол.: Титова О. М. (голова) та ін.]. К.: Центр пам'ятокознавства НАН України і УТОПІК, 2013. 254 с.

20. «Звід пам'яток історії та культури України» у дослідженні і охороні культурної спадщини: досвід, проблеми, перспективи: монографія / Горбик В'ячеслав, Денисенко Галина; НАН України, Ін-т історії України. К.: Інститут історії України НАН України, 2012. 191 с.

21. Культурна спадщина в контексті «Зводу пам'яток історії та культури Украї-

ни» / [Кот С. І. та ін. ; відп. ред. Кот С. І.] ; НАН України, Ін-т історії України, Центр дослідж. іст.-культур. спадщини України, Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури. Київ : Ін-т історії України, **2015. 486 с.**

22. Традиційна культура в умовах глобалізації: проблема збереження і оновлення етнічно-культурної спадщини : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. **27-28** серпня **2008** р. / ред. кол. Л. В. Анучина [та ін.] ; Харківська обласна держ. адміністрація. Управління культури і туризму, Харківський обласний центр народної творчості. Х. : АТОС, **2008. 278 с.**

23. Діяльність музеїв просто неба у збереженні культурної спадщини та відродженні духовності народу : матеріали Міжнар. наук. конф. / відп. ред. М. Ходаківський [та ін.] ; Музей народної архітектури та побуту України, Асоціація українських етнологів. К. : [б. в.], **1997. 98 с.**

24. Проблеми захисту і охорони культурної спадщини : матеріали наук.-практ. конф. / Державний історико-архітектурний заповідник «Стародавній Київ». К. : [б.в.], **1995. 28 с.**

25. Мельничук О. І. Міжнародно-правовий статус всесвітньої культурної і природної спадщини. К. : Наук. думка, **2008. 287 с.**

26. Птуха С. С. Правові аспекти діяльності Ради Європи у сфері охорони та використання культурної спадщини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : **12.00.11** / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К., **2012. 20 с.**

27. Акуленко В. І. Міжнародне право охорони культурних цінностей та його імплементація у внутрішньому праві України. К. : Юстініан, **2013. 608 с.**

28. Каткова Т. Г. Діяльність ЮНЕСКО у сфері збереження культурної спадщини: правові аспекти. Х. : Титул, **2007. 181 с.**

29. Баланюк Ю. С. Політико-правові механізми формування та збереження об'єктів нерухомої культурної спадщини ЮНЕСКО в Україні : дис. ... канд. політ. наук : **23.00.02** / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, **2016. 212 с.**

30. Литовченко В. В. Роль ЮНЕСКО в охороні та збереженні культурної спадщини в Україні (1954–2010 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : **07.00.02** / Чорноморський держ. ун-т ім. П. Могили. Миколаїв, **2015. 20 с.**

31. Андрес Г. О. Охорона культурної спадщини України в контексті світових інтегра-

ційних процесів (друга половина XX – початок XXI століття) : дис. ... канд. іст. наук : **26.00.05** / НАН України, Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознав. К., **2009. 206 с.**

32. Кудерська Н. І. Право культурної спадщини України. Спеціальна частина : підручник / Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв, Укр. держ. ун-т фінансів та міжнар. торгівлі. Київ : НАКККиМ, **2015. 274 с.**

33. Кот С. І. Українські культурні цінності в Росії: Проблема повернення в контексті історії та права. Сер. «Повернення культурного надбання України: проблеми, завдання, перспективи». Вип. **8**. К., **1996. 91 с.**

34. Кот С. Проблема повернення і реституції культурних цінностей, втрачених унаслідок Другої світової війни, в сучасних українсько-польських міждержавних відносинах. *Україна XX століття: культура, ідеологія, політика*. **2015**. Вип. **20**. URL: http://resource.history.org.ua/publ/Uxxs_2015_20_7 (Дата звернення: **25.02.2019**).

35. Кот С. Проблеми повернення культурних цінностей в українсько-російських міждержавних відносинах (1991 – 2015 років). *Україна XX століття: культура, ідеологія, політика*. **2016**. Вип. **21**. URL: http://resource.history.org.ua/publ/Uxxs_2016_21_15 (Дата звернення: **25.02.2019**).

36. Кот С. І. Про ратифікацію Україною Другого Протоколу (1999 р.) до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від **14** травня **1954** року : Інформаційно-аналітична записка / НАН України, Інститут історії України. К., **2017. 43 с.**

37. Кот С. І. Про ратифікацію Україною Конвенції ЮНІДРУА про викрадені чи нелегально вивезені предмети культури (Рим, **24** червня **1995** р.) : Інформаційно-аналітична довідка / НАН України, Інститут історії України. К., **2017. 7 с.**

38. Кот С. І. Про стан збереження культурної спадщини України: *Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань «Стан, проблеми та перспективи охорони культурної спадщини в Україні» 18 квітня 2018 р.* / Відп. ред. В. М. Даниленко. НАН України; Інститут історії України, Центр досліджень історико-культурної спадщини України. К. : Інститут історії України. **43 с.**

39. Міжнародний досвід охорони культурної спадщини та пам'яткоохоронне зако-

нодавство України: матеріали конференції (18–19 квітня 2002 р.) / гол. ред. Л. М. Новохатько; НДІ пам'яткоохоронних досліджень. К.: Стилос, 2002. 194 с.

40. Надирова О. В. Діяльність державних і громадських організацій Франції по збереженню культурної спадщини (1991 – 2004 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Київський славістичний університет. Київ, 2009. 197 с.

41. Ясинецька О. А. Пам'ятки культурної спадщини XI – XII ст. у Польщі в контексті її династичних взаємин з Київською Руссю: дис. ... канд. іст. наук: 26.00.05 / Центр пам'яткознавства Національної академії наук України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Київ, 2018. 358 с.

42. Катаргіна Т. І. Розвиток системи збереження пам'яток історії та культури у Великобританії, США, Канаді (1960 – 80-ті рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. К., 2000. 185 с.

43. Рой А. Т. Проблема збереження культурної спадщини Латинської Америки у міжнародній співпраці країн регіону: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2017. 20 с.

44. Кучменко Е. М. Історико-культурна спадщина країн Азії та Африки в новий час / Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. К.: Стилос, 1998. 320 с.

45. Єліфанов О. В. Конституційно-правові засади охорони культурної спадщини: проблеми теорії та практики: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Інститут законодавства Верховної Ради України; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2018. 193 с.

46. Кудерська Н. І. Адміністративно-правове регулювання охорони та збереження матеріальної культурної спадщини в Україні: теорія і практика: монографія. К.: НАКККіМ, 2013. 448 с.

47. Кудерська Н. І. Право культурної спадщини України. Загальна частина: підручник / Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв; Укр. держ. ун-т фінансів та міжнар. торгівлі. Київ: НАКККіМ, 2014. 258 с.

48. Антошкіна В. К., Мурзін В. Ю. Роль юристів та правоохоронців у збереженні культурно-історичної спадщини: навч.-ме-

тод. посіб. / Запорізький юридичний ін-т Дніпропетровського держ. ун-ту ВС України; Бердянський ун-т менеджменту і бізнесу. Донецьк: Юго-Восток, 2007. 132 с.

49. Антошкіна В. К., Мурзін В. Ю., Таран В. О. Охорона культурно-історичної спадщини у світлі сучасного законодавства України: монографія / Запоріж. юрид. ін-т Дніпропетр. держ. ун-ту МВС України; Берд. ун-т менедж. і бізнесу. Донецьк: Юго-Восток, 2011. 140 с.

50. Холодок В. Д. Державне управління охороною культурної спадщини в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харків. регіон. ін-т держ. упр. Харків, 2014. 20 с.

51. Холодок В. Д. Державне управління охороною культурної спадщини в Україні: стан і перспективи розвитку. *Державне будівництво*. 2011. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2011_1_49 (Дата звернення: 25.02.2019).

52. Бойко Л. О. Діяльність Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (друга половина XX – початок XXI століття): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 26.00.01 / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. К., 2012. 20 с.

53. Федорова Л. Д. Діяльність Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва зі збереження культурної спадщини України. 1910–1920 рр. / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. К.: [б.в.], 2008. 296 с.

54. Качковська Л. Р. Діяльність Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва щодо вивчення і збереження культурної спадщини Правобережної України: дис. ... канд. іст. наук: 26.00.05 / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2012. 190 с.

55. Горькова А. О. Охорона археологічної спадщини у діяльності державних та громадських установ Києва (1835 – 1934): автореф. дис. ... канд. істор. наук: спец. 26.00.05 / Центр пам'яткознавства НАН України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Київ, 2015. 22 с.

56. Стрижова І. А. Одеське товариство історії і старожитностей (1839 – 1922 рр.): збереження історико-культурної спадщини Південної України: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. О., 2013. 16 с.

57. Каткова Т. Г. Діяльність ОВС України з питань захисту культурної спадщини: адміністративно-правові аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2008. 242 с.

58. Каткова Т. Г. Діяльність ОВС України з питань захисту культурної спадщини: адміністративно-правові аспекти : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2008. 20 с. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERM=1&S21STR=%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%A2.%D0%93.\\$](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERM=1&S21STR=%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%A2.%D0%93.$) (Дата звернення: 25.02.2019).

59. Пивовар І. В. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про культурну спадщину України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Київ. нац. ун-т внутр. справ. К., 2010. 281 с.

60. Кузьменко О. В., Пивовар І. В. Адміністративно-правова охорона культурної спадщини України : монографія. К. : [Аван-пост-прим], 2010. 97 с.

61. Докучаєва В. Ю. Адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері охорони культурної спадщини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Запоріж. нац. ун-т. Запоріжжя, 2011. 19 с.

62. Одайник Б. М. Кримінальна відповідальність за знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. О., 2010. 215 с.

63. Базелю В. В. Кримінальна відповідальність за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Х., 2012. 20 с.

64. Бочарников С. О. Кримінальна відповідальність за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 /

Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпропетровськ, 2012. 20 с.

65. Каткова Т. Г., Каткова Т. В. Особливості розслідування злочинів, пов'язаних із посяганням на культурну спадщину : практ. посіб. Х. : Право, 2011. 240 с.

66. Асейкін Р. В. Посягання на об'єкти культурної спадщини: криміналогічна характеристика та запобігання. Сімферополь : КРП «Вид-во «Кримнавчпеддержаввидав», 2014. 114 с.

67. Зверховська В. Ф. Культурні цінності як об'єкти цивільних прав : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Національний університет «Одеська юридична академія». О., 2015. 212 арк.

68. Мещеряков В. В. Механізми державного регулювання у сфері охорони історико-культурної спадщини та пам'яток архітектури в регіонах : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 2016. 305 с.

69. Малишева О. В. Державне управління сферою туризму та охороною культурної спадщини (регіональний аспект) : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Харк. регіон. ін-т держ. упр. Х., 2008. 19 с. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%9C%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%88%D0%B5%D0%B2%D0%B0%20%D0%9E.%D0%92.\\$](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%9C%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%88%D0%B5%D0%B2%D0%B0%20%D0%9E.%D0%92.$) (Дата звернення: 25.02.2019).

70. Бритюк О. О., Ращупкіна Ю. В., Щербаченко В. В. Археологи проти корупції. Протидія корупції в галузі охорони культурної спадщини. Луганськ : Янтар, 2007. 132 с.

71. Принь О. В. Становлення і розвиток державної системи охорони культурної спадщини у Донбасі (1945 – 1991 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 26.00.05 / НАН України, Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознавства. К., 2009. 245 с.

72. Принь О. В. Літопис охорони культурної спадщини в Україні 1945 – 1991 років (за матеріалами Донецької та Луганської областей) : монографія / Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, НАН України; Центр пам'яткознавства НАНУ і УТОПІК. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. 336 с.

73. Звіряка А. І. Історичний ландшафт Київських гір і долини р. Дніпра як пам'ятка культурної спадщини : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 26.00.05 / НАН України, Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознавства. Київ, 2015. 20 с.

74. Мокроусова О. Г. Культурна спадщина Києва в контексті історії архітектурних конкурсів XIX – початку XX століття : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 26.00.05 / НАН України, Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознавства. Київ, 2014. 22 с.

75. Присяжнюк О. М. Становлення і розвиток системи охорони культурної спадщини Одеської області (1944 – 2009 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 26.00.05 / НАН України, УТОПіК, Центр пам'яткознавства. К., 2010. 213 с.

76. Ткаченко В. Ю. Православна Глухівщина: історико-культурна спадщина Глухівського краю. 2-е вид., перероб. й доп. Глухів : РВВ ГДПУ, 2006. 256 с.

77. Хлівнюк О. В. Охорона культурної спадщини в Криму (1887 – 1941 рр.): дис. ... канд. іст. наук : 26.00.05 / Тавр. нац. ун-т ім. В. І. Вернадського. Сімф., 2009. 222 с.

References:

1. Mazur, T. V. (2019). *Pravovi zasady zakhystu kulturnoi spadshchyny v zarubizhnykh doslidzhenniakh. Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 1, 8–21. DOI <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.01.01> [in Ukrainian].

2. Akulenko, V. I. (1991). *Okhorona pamiatok kultury v Ukraini (1917 – 1990)*. K. : Vyshcha shk. [in Ukrainian].

3. Kurylo, T. V. (2003). *Stanovlennia i rozvytok zakonodavstva pro okhoronu kulturnoi spadshchyny v Ukraini: istoryko-pravove doslidzhennia*. (Dys. ... kand. yuryd. nauk) / Lvivskiy natsionalnyi un-t im. Ivana Franka. Lviv [in Ukrainian].

4. Kurylo, T. V. (2006). *Pravova okhorona kulturnoi spadshchyny Ukrainy*. Lviv : Lvivskiy yurydychniy instytut MVS Ukrainy, vyd-vo «Novyi Svit – 2000» [in Ukrainian].

5. Usenko, O. V. (2011). *Derzhavno-pravove rehulivannia vidnosyn u sferi okhorony kulturnoi spadshchyny*. (Avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk) / Nats. akad. vnutr. sprav. Kyiv. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/>

[irbis-nbuv/cgi-bin/](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/)irbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullweb&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%A3%D1%81%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9E.%20%D0%92.\$ (Last accessed: 25.02.2019) (Last accessed: 25.02.2019) [in Ukrainian].

6. Myshchak, I. M. (2013). *Zakonodavche zabezpechennia okhorony kulturnoi spadshchyny ta shliakhy yoho vdoskonalennia v Ukraini. Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 3, 31–37 [in Ukrainian].

7. Myshchak, I. M. (2014). *Osnovni napriamky rozvytku zakonodavstva shchodo okhorony kulturnoi spadshchyny v Ukraini. Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 1, 14–19 [in Ukrainian].

8. Myshchak, I. M. (2017). *Osnovni napriamky zakonoproektnoi roboty shchodo udoskonalennia okhorony kulturnoi spadshchyny v Ukraini. Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 3, 1–18 [in Ukrainian].

9. Myshchak, I. M. (2015). *Pravove rehulivannia protsesu formuvannia y napovnennia Derzhavnogo reiestru nerukhomykh pamiatok Ukrainy. Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2, 15–20 [in Ukrainian].

10. Myshchak, I. M. (2014). *Normatyvno-pravove zabezpechennia formuvannia Derzhavnogo reiestru natsionalnogo kulturnogo nadbannia ta shliakhy yoho vdoskonalennia v Ukraini. Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2014, 4, 19–24 [in Ukrainian].

11. Nestulia, O. O. (1993). *Vyzvolni zmahannia ukraïnskoho narodu i okhorona pamiatok kultury (1917 – 1920 rr.)*. Poltava [in Ukrainian].

12. Nestulia, O. O. (1994). *Bilia vyotokiv derzhavnoi systemy okhorony pamiatok kultury v Ukraini (Doba Tsentralnoi Rady, Hetmanshchyny, Dyrektorii)*. K.; Poltava [in Ukrainian].

13. Nestulia, O., Nestulia, S. (Uporiad.). *Ukrainski kulturni tsinnosti v Rosii: Na shliakhu do dialohu. 1926 – 1930*. (2002). Poltava: RVV PUSKU [in Ukrainian].

14. Khudolei, O. S. (2008). *Transformatsiia pamiatkookhoronnoi spravy u protsesi sta-*

novlennia nezalezhnoi Ukrainy (90-ti rr. XX – pochatok XXI st.). (Dys. ... kand. ist. nauk) / Cherkaskyi derzh. tekhnolohichniy un-t. Luhansk [in Ukrainian].

15. Rudyka, N. M. (2012). *Stanovlennia ta rozvytok normatyvnoi bazy okhorony pamiatok arkeolohii v Ukraini (1991 – 2011 roky)*.) Avtoref. dys. ... kand. istor. nauk) / Tsentri pamiatkoznavstva NAN Ukrainy i Ukrainskoho tovarystva okhorony pamiatok istorii ta kultury. Kyiv [in Ukrainian].

16. Vecherskyi, V. V. (2002). *Vtracheni obiekty arkhitekturnoi spadshchyny Ukrainy*. K. : NDTIAM [in Ukrainian].

17. *Osnovy pamiatkoznavstva* / [Havryliuk O. N. ta in.] ; pid zah. red. d-ra tekhn. nauk, prof. Hriffena L. O., kand. ist. nauk, dots. Tytovoï O. M. ; Tsentri pamiatkoznavstva Nats. akad. nauk Ukrainy i Ukr. t-va okhorony pamiatok istorii ta kultury (2012). K. : Tsentri pamiatkoznavstva NAN Ukrainy i UTOPIK [in Ukrainian].

18. Okhorona istoriko-kulturnoi spadshchyny: istoriia ta suchasnist: *tezy dopovidei nauk.-prakt. konf., prysviach. 30-richchiu Ukr. t-va okhorony pamiatok istorii ta kultury*, 18 hrudnia 1996 r., m. Kyiv / Ukr. t-vo okhorony pamiatok istorii ta kultury, Tsentri pamiatkoznavstva NAN Ukrainy ta UTOPIK ; vidp. red. P. P. Tolochko [ta in.] (1996). Kyiv [in Ukrainian].

19. Chetverti Zarembivski chytannia : *materialy Chetvertykh Vseukr. Zarembiv. nauk. chytan «Ukrainske pamiatkoznavstvo: suchasni problemy ta tendentsii», prysviach. 150-richchiu vid dnia narodzh. akad. V. I. Vernadskoho*, m. Kyiv, 17 kvit. 2013 r. / Tsentri pamiatkoznavstva Nats. akad. nauk Ukrainy i Ukr. t-va okhorony pamiatok istorii ta kultury ; [redkol. : Tytova O. M. (holova) ta in.] (2013). K. : Tsentri pamiatkoznavstva NAN Ukrainy i UTOPIK [in Ukrainian].

20. Horbyk, V., Denysenko, H. (2012). *«Zvid pamiatok istorii ta kultury Ukrainy» u doslidzhenni i okhoroni kulturnoi spadshchyny: dosvid, problemy, perspektyvy*. K. : Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].

21. Kot, S. I. ta in. (2015). *Kulturna spadshchyna v konteksti «Zvodu pamiatok istorii ta kultury Ukrainy»* / NAN Ukrainy, In-t istorii Ukrainy, Tsentri doslidzh. ist.-kultur. spadshchyny Ukrainy, Ukr. t-vo okhorony pamiatok istorii ta kultury. Kyiv : In-t istorii Ukrainy [in Ukrainian].

22. Tradytsiina kultura v umovakh hlobalizatsii: problema zberezhenia i onovlennia etnichno-kulturnoi spadshchyny: *materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. 27-28 serpnia 2008 r.* / red. kol. L. V. Anuchyna [ta in.] ; Kharkivska oblasna derzh. administratsiia. Upravlinnia kultury i turyzmu, Kharkivskiy oblasnyi tsentr narodnoi tvorchosti. (2008). Kh. : ATOS [in Ukrainian].

23. Diialnist muzeiv prosto neba u zberezheni kulturnoi spadshchyny ta vidrodzhenni dukhovnosti narodu : *materialy Mizhnar. nauk. konf. / vidp. red. M. Khodakivskiy* [ta in.] ; Muzei narodnoi arkhitektury ta pobutu Ukrainy, Asotsiatsiia ukrainskykh etnolohiv. (1997). Kyiv [in Ukrainian].

24. Problemy zakhystu i okhorony kulturnoi spadshchyny: *materialy nauk.-prakt. konf. / Derzhavnyi istoriko-arkhitekturnyi zapovidnyk «Starodavnii Kyiv»*. (1995). Kyiv [in Ukrainian].

25. Melnychuk, O. I. (2008). *Mizhnarodno-pravovyi status vsesvitnoi kulturnoi i pryrodnoi spadshchyny*. K. : Nauk. dumka [in Ukrainian].

26. Ptukha, S. S. (2012). *Pravovi aspekty diialnosti Rady Yevropy u sferi okhorony ta vykorystannia kulturnoi spadshchyny*. (Avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk) / NAN Ukrainy, In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho. Kyiv [in Ukrainian].

27. Akulenko, V. I. (2013). *Mizhnarodne pravo okhorony kulturnykh tsinnosti ta yoho implementatsiia u vnutrishnomu pravi Ukrainy*. K. : Yustinian [in Ukrainian].

28. Katkova, T. H. (2007). *Diialnist YuNESKO u sferi zberezhenia kulturnoi spadshchyny: pravovi aspekty*. Kh. : Tytul [in Ukrainian].

29. Balaniuk, Yu. S. (2016). *Polityko-pravovi mekhanizmy formuvannia ta zberezhenia obektiv nerukhomoi kulturnoi spadshchyny YuNESKO v Ukraini*. (Dys. ... kand. polit. nauk) / Chernivetskyi natsionalnyi universytet imeni Yurii Fedkovycha. Chernivtsi [in Ukrainian].

30. Lytovchenko, V. V. (2015). *Rol YuNESKO v okhoroni ta zberezheni kulturnoi spadshchyny v Ukraini (1954–2010 rr.)*. (Avtoref. dys. ... kand. ist. nauk) / Chornomorskyi derzh. un-t im. P. Mohyly. Mykolaiv [in Ukrainian].

31. Andres, H. O. (2009). *Okhorona kulturnoi spadshchyny Ukrainy v konteksti svitovykh intehratsiinykh protsesiv (druha*

polovyna XX – pochatok XXI stolittia). (Dys. ... kand. ist. Nauk) / NAN Ukrainy, Ukr. t-vo okhorony pamiatok istorii ta kultury, Tsentri pamiatkoznav. Kyiv [in Ukrainian].

32. Kuderska, N. I. (2015). *Pravo kulturnoi spadshchyny Ukrainy. Spetsialna chastyna: pidruchnyk* / Nats. akad. ker. kadriv kultury i mystetstv, Ukr. derzh. un-t finansiv ta mizhnar. torhivli. Kyiv : NAKKKiM [in Ukrainian].

33. Kot, S. I. (1996). *Ukrainski kulturni tsinnosti v Rosii: Problema povernennia v konteksti istorii ta prava. Ser. «Povernennia kulturnoho nadbannia Ukrainy: problemy, zavdannia, perspektyvy»*, (Vyp. 8). Kyiv [in Ukrainian].

34. Kot, S. (2015). *Problema povernennia i restytutsii kulturnykh tsinnosti, vtrachenykh unaslidok Druhoi svitovoi viiny, v suchasnykh ukrainsko-polskykh mizhderzhavnykh vidnosynakh. Ukraina XX stolittia: kultura, ideolohiia, polityka*, (Vyp. 20). URL: http://resource.history.org.ua/publ/Uxxs_2015_20_7 (Last accessed: 25.02.2019) [in Ukrainian].

35. Kot, S. (2016). *Problemy povernennia kulturnykh tsinnosti v ukrainsko-rosiiskykh mizhderzhavnykh vidnosynakh (1991 – 2015 rokiv). Ukraina XX stolittia: kultura, ideolohiia, polityka*, (Vyp. 21). URL: http://resource.history.org.ua/publ/Uxxs_2016_21_15 (Last accessed: 25.02.2019) [in Ukrainian].

36. Kot, S. I. (2017). *Pro ratyfikatsiiu Ukrainoiu Druhoho Protokolu (1999 r.) do Haazkoi konventsii pro zakhyst kulturnykh tsinnosti u vypadku zbroinoho konfliktu vid 14 travnia 1954 roku: Informatsiino-analitychna zapyska* / NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. Kyiv [in Ukrainian].

37. Kot, S. I. (2017). *Pro ratyfikatsiiu Ukrainoiu Konventsii YuNIDRUA pro vykradeni chy nelehalno vyvezeni predmety kultury (Rym, 24 chervnia 1995 r.): Informatsiino-analitychna dovidka* / NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. Kyiv [in Ukrainian].

38. Kot, S. I. (2018). *Pro stan zberezhennia kulturnoi spadshchyny Ukrainy: Informatsiino-analitychni materialy do parlamentskykh slukhan «Stan, problemy ta perspektyvy okhorony kulturnoi spadshchyny v Ukraini» 18 kvitnia 2018 r.* / Vidp. red. V. M. Danylenko. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy, Tsentri doslidzhen istoriko-kulturnoi spadshchyny Ukrainy. K.: Instytut istorii Ukrainy [in Ukrainian].

39. *Mizhnarodnyi dosvid okhorony kulturnoi spadshchyny ta pamiatkookhoronne zakonodavstvo Ukrainy: materialy konferentsii (18–19 kvitnia 2002 r.)* / hol. red. L. M. Novokhatko ; NDI pamiatkookhoronnykh doslidzhen. (2002). K. : Stylos [in Ukrainian].

40. Nadyrova, O. V. (2009). *Diialnist derzhavnykh i hromadskykh orhanizatsii Frantsii po zberezhenniu kulturnoi spadshchyny (1991 – 2004 rr.)*. (Dys. ... kand. ist. nauk) / Kyivskiy slavistychnyi universytet. Kyiv [in Ukrainian].

41. Yasynetska, O. A. (2000). *Pamiatky kulturnoi spadshchyny XI – XII st. u Polshchi v konteksti yii dynastychnykh vzaiemyn z Kyivskoiu Russiu*. (Dys. ... kand. ist. nauk) / Tsentri pamiatkoznavstva Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy i Ukrainskoho tovarystva okhorony pamiatok istorii ta kultury. Kyiv [in Ukrainian].

42. Katarhina, T. I. (2000). *Rozvytok systemy zberezhennia pamiatok istorii ta kultury u Velykobrytanii, SShA, Kanadi (1960 – 80-ti rr.)*. (Dys. ... kand. ist. nauk) / Nats. akad. nauk Ukrainy, In-t istorii Ukrainy. Kyiv [in Ukrainian].

43. Roi, A. T. (2017). *Problema zberezhennia kulturnoi spadshchyny Latynskoi Ameriky u mizhnarodnii spivpratsi krain rehionu*. (Avtoref. dys. ... kand. polit. nauk) / Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka. Kyiv [in Ukrainian].

44. Kuchmenko, E. M. (1998). *Istoryko-kulturna spadshchyna krain Azii ta Afryky v novyi chas* / Natsionalnyi pedahohichnyi un-t im. M. P. Drahomanova. K. : Stylos [in Ukrainian].

45. Yepifanov, O. V. (2018). *Konstytutsiino-pravovi zasady okhorony kulturnoi spadshchyny: problemy teorii ta praktyky*. (Dys. ... kand. yuryd. nauk) / Instytut zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy, Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni V. N. Karazina [in Ukrainian].

46. Kuderska, N. I. (2013). *Administratyvno-pravove rehuliuвання okhorony ta zberezhennia materialnoi kulturnoi spadshchyny v Ukraini: teoriia i praktyka*. K. : NAKKKiM [in Ukrainian].

47. Kuderska, N. I. (2014). *Pravo kulturnoi spadshchyny Ukrainy. Zahalna chastyna: pidruchnyk* / Nats. akad. ker. kadriv kultury i mystetstv, Ukr. derzh. un-t finansiv ta mizhnar. torhivli. Kyiv : NAKKKiM [in Ukrainian].

48. Antoshkina, V. K., Murzin, V. Yu. (2007). *Rol yurystiv ta pravookhorontsiv u zberezhenni kulturno-istorychnoi spadshchyny: navch.-metod. posib.* / Zaporizkyi yurydychnyi in-t Dnipropetrovskoho derzh. un-tu VS Ukrainy, Berdianskyi un-t menedzhmentu i biznesu. Donetsk : Yuho-Vostok [in Ukrainian].

49. Antoshkina, V. K., Murzin, V. Yu., Taran, V. O. (2011). *Okhorona kulturno-istorychnoi spadshchyny u svitli suchasnoho zakonodavstva Ukrainy* / Zaporiz. yuryd. in-t Dnipropetr. derzh. un-tu MVS Ukrainy, Berd. un-t menedzh. i biznesu. Donetsk : Yuho-Vostok [in Ukrainian].
50. Kholodok, V. D. (2014). *Derzhavne upravlinnia okhoronoiu kulturnoi spadshchyny v Ukraini*. (Avtoref. dys. ... kand. nauk z derzh. upr.) / Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy, Kharkiv. rehion. in-t derzh. upr. Kharkiv [in Ukrainian].
51. Kholodok, V. D. (2011). *Derzhavne upravlinnia okhoronoiu kulturnoi spadshchyny v Ukraini: stan i perspektyvy rozvytku. Derzhavne budivnytstvo*, 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2011_1_49 (Last accessed: 25.02.2019) [in Ukrainian].
52. Boiko, L. O. (2012). *Diialnist Ukrainskoho tovarystva okhorony pamiatok istorii ta kultury (druga polovyna XX – pochatok XXI stolittia)*. (Avtoref. dys. ... kand. ist. nauk) / Kyiv. nats. un-t kultury i mystets. Kyiv [in Ukrainian].
53. Fedorova, L. D. (2008). *Diialnist Kyivskoho tovarystva okhorony pamiatok starovyny i mystetstva zi zberezhenia kulturnoi spadshchyny Ukrainy. 1910-1920 rr.* / Nats. akad. nauk Ukrainy, In-t istorii Ukrainy. Kyiv [in Ukrainian].
54. Kachkovska, L. R. (2012). *Diialnist Kyivskoho tovarystva okhorony pamiatok starovyny i mystetstva shchodo vyvchennia i zberezhenia kulturnoi spadshchyny Pravoberezhnoi Ukrainy*. (Dys. ... kand. ist. nauk) / Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky. Lutsk [in Ukrainian].
55. Horkova, A. O. (2015). *Okhorona arkheolohichnoi spadshchyny u diialnosti derzhavnykh ta hromadskykh ustanov Kyieva (1835 – 1934)*. (Avtoref. dys. ... kand. istor. nauk) / Tsentri pamiatkoznavstva NAN Ukrainy i Ukrainskoho tovarystva okhorony pamiatok istorii ta kultury. Kyiv [in Ukrainian].
56. Stryzhova, I. A. (2013). *Odeske tovarystvo istorii i starozhytnosti (1839 – 1922 rr.): zberezhenia istoryko-kulturnoi spadshchyny Pivdennoi Ukrainy*. (Avtoref. dys. ... kand. ist. nauk) / Odes. nats. un-t im. I. I. Mechnykova. Odesa [in Ukrainian].
57. Katkova, T. H. (2008). *Diialnist OVS Ukrainy z pytan zakhystu kulturnoi spadshchyny: administratyvno-pravovi aspekty*. (Dys. ... kand. yuryd. nauk) / Khark. nats. un-t vnutr. sprav. Kh. [in Ukrainian].
58. Katkova, T. H. (2008). *Diialnist OVS Ukrainy z pytan zakhystu kulturnoi spadshchyny: administratyvno-pravovi aspekty*. (Avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk) / Khark. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%A2.%D0%93.\\$](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%A2.%D0%93.$) (Last accessed: 25.02.2019) [in Ukrainian].
59. Pyvovar, I. V. (2010). *Administratyvna vidpovidalnist za porushennia zakonodavstva pro kulturnu spadshchynu Ukrainy*. (Dys. ... kand. yuryd. nauk) / Kyiv. nats. un-t vnutr. sprav. Kyiv [in Ukrainian].
60. Kuzmenko, O. V., Pyvovar, I. V. (2010). *Administratyvno-pravova okhorona kulturnoi spadshchyny Ukrainy*. K. : Avanpost-prym [in Ukrainian].
61. Dokuchaieva, V. Yu. (2011). *Administratyvna vidpovidalnist za pravoporushennia u sferi okhorony kulturnoi spadshchyny*. (Avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk) / Zaporiz. nats. un-t. Zaporizhzhia [in Ukrainian].
62. Odainyk, B. M. (2010). *Kryminalna vidpovidalnist za znyshchennia, ruinuvannia abo poshkodzhennia pamiatok – obektiv kulturnoi spadshchyny*. (Dys. ... kand. yuryd. nauk) / Odes. nats. un-t im. I. I. Mechnykova. Odesa [in Ukrainian].
63. Bazeliuk, V. V. (2012). *Kryminalna vidpovidalnist za nezakonne provedennia poshukovykh robot na obiekty arkheolohichnoi spadshchyny, znyshchennia, ruinuvannia abo poshkodzhennia obektiv kulturnoi spadshchyny*. (Avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk) / Nats. un-t «Iuryd. akad. Ukrainy im. Yaroslava Mudroho». Kharkiv [in Ukrainian].
64. Bocharnikov, S. O. (2012). *Kryminalna vidpovidalnist za nezakonne provedennia poshukovykh robot na obiekty arkheolohichnoi spadshchyny, znyshchennia, ruinuvannia abo poshkodzhennia obektiv kulturnoi spadshchyny*. (Avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk) / Dnipropetr. derzh. un-t vnutr. sprav. Dnipropetrovsk [in Ukrainian].

65. Katkova, T. H., Katkova, T. V. (2011). *Osoblyvosti rozsliduvannia zlochniv, poviazanykh iz posiahanniam na kulturnu spadshchynu: prakt. posib.* Kh. : Pravo [in Ukrainian].
66. Aseikin, R. V. (2014). *Posiahannia na obiekty kulturnoi spadshchyny: kryminalohichna kharakterystyka ta zapobihannia.* Simferopol : KRP «Vyd-vo «Krymnavchpedderzhavvydav» [in Ukrainian].
67. Zverkhovska, V. F. (2015). *Kulturni tsinnosti yak obiekty tsyvilnykh prav.* (Dys. ... kand. yuryd. nauk) / Natsionalnyi universytet «Odeska yurydychna akademiia». Odesa [in Ukrainian].
68. Meshcheriakov, V. V. (2016). *Mekhanizmy derzhavnoho rehuliuвання u sferi okhorony istoriko-kulturnoi spadshchyny ta pamiatok arkhitektury v rehionakh.* (Dys. ... kand. nauk z derzh. upr.) / Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy. Kyiv [in Ukrainian].
69. Malysheva, O. V. (2008). *Derzhavne upravlinnia sferoiu turyzmu ta okhoronoiu kulturnoi spadshchyny (rehionalnyi aspekt).* (Avtoref. dys. ... kand. nauk z derzh. upr.) / Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy. Khark. rehion. in-t derzh. upr. Kharkiv. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis-nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullweb&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTE RMS=1&S21STR=%D0%9C%D0%B0%D0%B%D0%B8%D1%88%D0%B5%D0%B2%D0%B0%20%D0%9E.%D0%92.\\$](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis-nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullweb&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTE RMS=1&S21STR=%D0%9C%D0%B0%D0%B%D0%B8%D1%88%D0%B5%D0%B2%D0%B0%20%D0%9E.%D0%92.$) (Last accessed: 25.02.2019) [in Ukrainian].
70. Brytiuk, O. O., Rashchupkina, Yu. V., Shcherbachenko, V. V. (2007). *Arkheolohy proty koruptsii. Protydiia koruptsii v haluzi okhorony kulturnoi spadshchyny.* Luhansk : Yantar [in Ukrainian].
71. Pryn, O. V. (2009). *Stanovlennia i rozvytok derzhavnoi systemy okhorony kulturnoi spadshchyny u Donbasi (1945 – 1991 rr.).* (Dys. ... kand. ist. nauk) / NAN Ukrainy, Ukr. t-vo okhorony pamiatok istorii ta kultury, Tsentр pamiatkoznavstva. Kyiv [in Ukrainian].
72. Pryn, O. V. (2010). *Litopys okhorony kulturnoi spadshchyny v Ukraini 1945 – 1991 rokiv (za materialamy Donetskoï ta Luhanskoï oblastei)* / Luhan. derzh. un-t vnutr. sprav im. E. O. Didorenka, NAN Ukrainy, Tsentр pamiatkoznavstva NANU i UTOPIK. Luhansk: RVV LDUVS im. E. O. Didorenka [in Ukrainian].
73. Zvirniak, A. I. (2015). *Istorychnyi landshaft Kyivskykh hir i dolyny r. Dnipra yak pamiatka kulturnoi spadshchyny.* (Avtoref. dys. ... kand. ist. nauk) / NAN Ukrainy, Ukr. t-vo okhorony pamiatok istorii ta kultury, Tsentр pamiatkoznavstva. Kyiv [in Ukrainian].
74. Mokrousova, O. H. (2014). *Kulturna spadshchyna Kyieva v konteksti istorii arkhitekturnykh konkursiv XIX – pochatku XX stolittia.* (Avtoref. dys. ... kand. ist. nauk) / NAN Ukrainy, Ukr. t-vo okhorony pamiatok istorii ta kultury, Tsentр pamiatkoznavstva. Kyiv [in Ukrainian].
75. Prysiazhniuk, O. M. (2010). *Stanovlennia i rozvytok systemy okhorony kulturnoi spadshchyny Odeskoï oblasti (1944–2009 rr.).* (Dys. ... kand. ist. nauk) / NAN Ukrainy, UTOPIK, Tsentр pamiatkoznavstva. Kyiv [in Ukrainian].
76. Tkachenko, V. Yu. (2006). *Pravoslavna Hlukhivshchyna: istorko-kulturna spadshchyna Hlukhivskoho kraiu.* 2. vyd., pererob. y dop. Hlukhiv : RVV HDPU [in Ukrainian].
77. Khlivniuk, O. V. (2009). *Okhorona kulturnoi spadshchyny v Krymu (1887 – 1941 rr.).* (Dys. ... kand. ist. nauk) / Tavр. nats. un-t im. V. I. Vernadskoho. Simf. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 6 травня 2019 р.